

Schindler'in Listesi ve Schopenhauer'in Özgür İnsanı

Furkan Soltekin*
Dilek Arlı Çil*

Özet

Schopenhauer'e göre, insan, hem bilen yanı hem de isteyen yanı olan ikili bir varlıktır. İnsanlar arasındaki farkı belirleyen de istemeleri ve bilgileri arasındaki ilişkinin türüdür. Bu ilişki, temelde iki farklı insan tipini ortaya çıkarır. İlki, özgür olmayan, bilgisi istemesinin emrinde olan, yani nedensel bağlantılar içerisinde yaşayan insandır. Bilgisi istemesinin elinde olan insanın yapış etmeleri eğilimleri tarafından belirlenir. O, istemesinin kölesi olur. İstemesinin kölesi olan insanın eylemlerinin temelinde bencillik yatar. İkincisi, özgür olan, sarsıntılı bir görme anında temel istemenin ne olduğunu açık seçik görmüş, onun tek tek şeylerde oynadığı sonu gelmeyen oyunu kavramış ve bu oyuna hayır diyerek kendi istemesini kırmış insandır. Bu sarsıntılı görme anını yaşamakla ve kendi istemesine hayır demekle o, bugüne kadar geliştirdiği ve eylemlerini zorunlu olarak belirleyen karakterini "silmiştir". Bu insan, tek tek durumların ve nedensel bağlar dünyasının ötesini görebilen ve bugüne kadar istenmemiş olan şeyleri isteyen insandır. Bu makalede, Steven Spielberg'in Schindler's List (Schindler'in Listesi, 1993) filminde Schopenhauer'in bahsettiği iki insan tipinin görülebileceği öne sürülmektedir. Filmde, Plaszow kampının komutanı Amon Goeth, istemesinin tutsağı olan, kendi istemesini onaylayarak başkalarının istemesini değilleyen, kendi çektiği acuları hafifletmek için başkalarına acı çektiren ve bundan zevk alan özgür olmayan insanı temsil etmektedir. Buna karşılık, Oskar Schindler, sarsıntılı bir görme anında kişiliğini aşarak temel istemenin yapısını kavramış ve onun oynadığı olmayı kendi istemesine hayır diyerek reddetmiş, böylece o ana kadar eylemlerini belirleyen karakterini silip atmış bir insan olarak karşımıza çıkar. O, insanlara ve bütün varolanlara kendi istemesiyle bağ kurmadan, çıkarlarıyla ilgisini düşünmeden bakabilen, nedensel ilişkilerin ötesine geçebilen özgür insandır.

Anahtar Kelimeler: Schindler'in Listesi, Schopenhauer, isteme, özgürlük

*ORCID: 0000-0001-9951-7322 & 0000-0001-8004-4916

E-mail: fsoltekin@gmail.com & dilekarli@maltepe.edu.tr

DOI: 10.31122/Sinefilozofi.675485

Geliş Tarihi - *Recieved*: 14.01.2020

Kabul Tarihi - *Accepted*: 01.05.2020

Schindler's List and Schopenhauer's Free Man

Furkan Soltekin*
Dilek Arlı Çil*

Abstract

According to Schopenhauer, human beings have both knowing and willing aspects. The type of the relation between knowing and willing aspects determines the difference among human beings. These relations bring out two different human types. One is the type who is not free, who lives in causal relations and whose knowledge is controlled by his will. His actions are determined by his inclinations. He is the slave of his will. The other is the type who is free, who sees the play of the will in a shaky moment of experience and who can negate his will. Having this experience, saying no to his will, he erases his character which determines his doings with necessity. This person sees above causal relations and wills what is not willed yet. In this article, it is argued that we can observe those two types of human beings in Spielberg's Schindler's List. In the movie, the commander of Plaszow camp, Amon Goeth, represents the type of human being who is not free. He is the slave of his own will, so he ignores the will of others. In order to ease his sufferings, he makes other people suffer and has pleasure from it. As opposed to him, Oscar Schindler, represents the type of human being who is free. In a shaky moment of vision, exceeding his character, he conceives the structure of the will, saying no to his own will he denies being enslaved by it. Thus, he erases his character which has determined his actions until that moment. He is a free human being who relates to others without considering his own will and utility, and who can move beyond causal relations.

Key words: *Schindler's List, Schopenhauer, will, freedom.*

*ORCID: 0000-0001-9951-7322 & 0000-0001-8004-4916

E-mail: fsoltekin@gmail.com & dilekarli@maltepe.edu.tr

DOI: 10.31122/Sinefilozofi.675485

Received - *Geliş Tarihi*: 14.01.2020

Accepted - *Kabul Tarihi* 01.05.2020

Giriş

İnsanı anlamaya yönelik olarak yapılan araştırmaların birçoğunda, insanın ikili bir varlık yapısına sahip olduğu görüşü karşımıza çıkmaktadır. Bu ikilik, insanın bilen yanıyla deneyimleyen yanına dayanan akıl-beden ikiliği olarak ifade edilebilir. Schopenhauer de insanı ikili bir varlık olarak ele alır fakat bunu yaparken diğer filozoflardan farklılaşır. Bu makalenin amacı, Schopenhauer'in insan görüşünü, diğer filozofların görüşlerinden farkını göstererek ele almak, bu görüşten hareketle özgürlüğün olanağını tartışmak ve *Schindler's List* (*Schindler'in Listesi*, *Steven Spielberg*, 1993) filminde böyle bir özgürlük anlayışının görüldüğünü ortaya koymaktır.

İnsanın ikili bir varlık yapısına sahip olduğu görüşünün temeli, Descartes'ın tözle ilgili düşüncelerinde bulunur. Descartes, tözü, 'varolmak için sadece kendine ihtiyaç duyan şey' olarak tanımlar (2007a: 81). Descartes'a göre, bütün varolanlar, düşünen ve cisimli - maddesel- olmak üzere iki tür tözden meydana gelirler (2007a: 89). Bu iki töz, insanda ruh ve bedene karşılık gelir. Descartes, kesin bilgisine sahip olabilmemiz bakımından ruhu, bedene üstün tutar. Ona göre, insanın kendisine dair kesin olarak bildiği, düşünen bir şey olduğudur (2007b: 25). Kendi bedeninin ve kendi dışında varolan her şeyin bilgisine sahip olmasını sağlayan da insanın düşünen yanıdır. Buradan hareketle, Descartes'a göre, ikili yapısına rağmen insanı insan yapan şeyin, düşünme özelliği yani insanın akıl yanı olduğu söylenebilir. Benzer bir ayırım, Kant'ın ahlak felsefesinin temelini oluşturan insan görüşünde de ortaya çıkar. Kant, bu ayırımı biraz daha farklı bir şekilde ele alır. Ona göre de insan, hem doğal yanı olan hem de akıl sahibi olan bir varlıktır. "Doğada her şey zorunlu yasalara göre işler. Yalnızca akıl sahibi bir varlığın, yasaların tasarımına göre, yani ilkelere göre eylemde bulunma yetisi ya da istemesi vardır." (Kant, 2009: 29). İnsan doğal yanı gereği nedensel yasalara tabidir. Fakat akıl sahibi olduğu için, bu yasalardan bağımsızlaşarak kendi koyduğu yasaya göre eylemde bulunma olanağı vardır. "Kant'a göre (tür olarak) insan, hem duyulur bir varlık olarak görünüş alanına aittir ve doğadan kaynaklanan zorunluluğa tabidir, hem de akıl sahibi bir varlık olarak özgürdür." (Özcan, 2016: 228). İnsan yalnızca doğal yanı olan bir varlık olsaydı, sadece doğadaki zorunluluğa uygun olarak eylemde bulunması gerekirdi. Ancak o, eyleminin ardında yatan istemeyi neyin belirlediğine bağlı olarak özgür olabilen bir varlıktır. İstemesi, eğilimleri tarafından belirlendiğinde özgür olamaz. İnsanın özgür olması için, istemenin akıl tarafından belirlenmesi gerekir. Bu belirlemelerden hareketle, Descartes gibi Kant'ın da insanı temelde bir akıl varlığı olarak tanımladığını ve akli bedene üstün tuttuğunu söyleyebiliriz.

Felsefe tarihinde, bu ikiliği reddeden, insanı sadece doğal bir varlık olarak ele alan filozoflar da bulunmaktadır. Hobbes'un insan görüşü, bu düşüncenin en iyi örneğini oluşturur. Hobbes'a göre insan, sadece doğal bir varlık olarak ele alınmalıdır. Ona göre, insanın eylemlerini belirleyen tek şey eğilimleridir. Doğası gereği, insanın eylemlerinin temel amacı ve belirleyicisi varlığını sürdürme eğilimidir (Hobbes, 1992: 93). Akıl da insanın bu amaca en iyi şekilde ulaşmasını sağlayan bir araçtır. Bu görüşe göre, insan doğal yanı tarafından belirlenmiş bir varlıktır ve eyleminin ardında yatan istemeyi belirlemek bakımından özgür değildir ve olamaz. Hobbes, akıl-beden ikiliğini, akli insanın doğal yanının hizmetinde bir araç olarak tanımlayarak ortadan kaldırır. Fakat bizi, özgür olma

olanağı olmayan, eylemleri eğilimleri tarafından belirlenmiş bir varlık olan insan anlayışına mahkûm eder. İnsanı sadece doğal bir varlık olarak ele aldığımızda varacağımız kaçınılmaz sonuç budur.

Schopenhauer, Hobbes'un doğal insanını, nedensel bağlantılar içerisinde yaşayan insan olarak tanımlar. Fakat ona göre, insanın bu nedensel bağların dışına çıkması yani özgür olması mümkündür. İnsanı sadece doğal bir varlık olarak tanımlamanın böyle bir özgürlüğe imkân vermemesi Schopenhauer'i ikili bir varlık yapısı olan insan düşüncesine götürür. Fakat insanın bu iki yanı arasında kökensel bir fark görmemesi onu Descartes ve Kant gibi filozoflardan ayırır. Schopenhauer'e göre, akıl da beden de bir tasarım olarak, temelde isteme tarafından belirlenir. Onlar, istemenin farklı görünümleridir. Bu nedenle, Schopenhauer, insanın ikili varlık yapısını ele almadan önce bütün varolanların temelini oluşturan temel istemenin ne olduğunu ortaya koyar.

Temel İsteme

Schopenhauer'e göre, varolanın aslı istemedir. İstemenin nesneleşmesi yani zaman ve mekân ilişkilerinin içine girmesi ise tasarımları oluşturur (Kuçuradi, 2013: 28). O halde dünya ya istemedir ya da tasarımdır. Zaman ve mekân ilişkileri içerisinde algıladığımız her tür varolan, istemenin tasarımlarıdır. Schopenhauer, tasarımlara, istemenin görüngüleri de der. Böylece, isteme ve tasarım arasındaki yapısal ortaklık daha da belirginleşir.

Schopenhauer'in dünyayı isteme ve onun görüngüleri olarak ele alması, onu, varolanı düşünce ve madde olmak üzere iki farklı tözden meydana geldiğini savunan filozoflardan ayırır. Ona göre, Kartezyen ikili dünya kavrayışı bir yanılsamadır. Düşünce ve madde, yani özne ve nesne, istemenin, bir başka deyişle kendinde şeyin ortaya çıkmasıdır.¹ İkisinin temelinde de isteme vardır ve birlikte tasarım olarak dünyayı oluştururlar (Schopenhauer, 2009: 29). Özne ve nesne, görünen dünyanın iki yarısıdır fakat ikisinin de temelinde isteme olduğu için aslında aynı şeyin farklı görünüşleridir. Temelde, birbirlerine karşıt değildirler:

Öyleyse, tasarım olarak dünyanın, bizim, dünyanın şimdilik göz önüne aldığımız tek yönünün, özünde iki zorunlu, ayrılmaz yarısı vardır. Onun bir yarısı nesnedir. Nesnenin kalıpları uzam ile zaman, bunlar aracılığıyla da çokluktur. Tasarım olarak dünyanın öteki yarısı öznedir. O, uzamla zamanda değildir, çünkü özne, algılayan her varlıkta bütündür, bölünmemiştir. (Schopenhauer, 2009: 11)

Schopenhauer, düşünce ve maddenin yapıcı farklı olmadığını söyleyerek ve onları temel istemenin görünümleri olarak ele alarak, insanın ikiliğini, özce farklı olan unsurlar olarak değil özce bütün olan iki unsur -beden ve karakter- şeklinde ele alır ve insana bir bütün olarak yaklaşır (Kuçuradi, 2013: 45).

Temel isteme, bütün görüngülerin temelini oluşturur ama görüngülerinden bütünüyle farklıdır. Onlar, istemenin farklı görünümleridir fakat tabii oldukları yasalar dolayısıyla temel istemeden farklıdır: "Kendinde şey olarak isteme, görüngülerinden büsbütün başkadır. Görüngünün bütün kalıplarından da bütünüyle özgürdür. İsteme bu

¹ Schopenhauer, isteme için, Kant'ın "kendinde şey" kavramını kullanmanın uygun olacağını belirtir.

kalıplara yalnızca kendini ortaya çıkardığı anlarda girdiğinden, bu kalıplar yalnızca istemenin nesne olmasıyla ilgilidir. Onlar istemenin kendisine yabancıdır.” (Schopenhauer, 2009: 55).

Schopenhauer, istemenin zaman ve mekân ilişkileri içine girerek kendini göstermesine nesneleşme adını verir. İsteme ve istemenin nesneleşmesi sonucunda ortaya çıkan görüngüler farklı yasalara tabidirler. Bu bağlamda, temel istemenin görüngülerinden farkı, nedensiz olması yani nedensel ilişkilere tabi olmamasıdır. Sadece istemenin görüngüleri nedensel ilişkilere tabidir. Temel istemenin nedensiz olması, insanın eylemlerinde özgür olduğu yanılığını doğurur. Oysa doğal bir varlık olarak insanın eylemleri, nedensel ilişkilerle belirlenmiştir. Kişi, farklı bir şekilde davranabileceğini, farklı bir karaktere sahip olabileceğini düşünür fakat sonra zorunluluğa bağlı olduğunu görür (Schopenhauer, 2009: 56-57).

Schopenhauer, *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya'nın* büyük bölümünde insanın eylemlerinin zorunlu yasalar tarafından belirlendiğinden, insanın karakterini değiştiremeyeceğinden dolayısıyla da eylemlerini de farklı bir şekilde gerçekleştiremeyeceğinden bahseder (Neill & Shapshay, 2012: 248). Ancak yine de insan için özgürlüğün olanaklı olabileceğini gösterir. Özgürlüğü mümkün kılan sadece temel istemenin bilgisine sahip olmaktır: “Gelin görün ki, kendini-bilmede isteme kendini doğrudan, kendi kendinde bildiği için, bu bilinçte özgürlük bilinci de vardır.” (Schopenhauer, 2009: 57). İstemenin bilinmesi, farklı yasalara tabi olduğu için, görünümünün bilinmesinden farklıdır. O, doğrudan doğruya yani aracısız bir şekilde bilinir. “Duygu cinsinden olan bu bilgi, temelsiz ve karanlık bir bilgidir; bilen ile bilinenin onda ayrılmadığı bir bilgidir.” (Kuçuradi, 2013: 31). Bu dolaysız bilgi, istemenin görüngüleri üzerinden dolaylı bir biçimde temellendirilebilir.

Temel isteme, kendi kendisiyle çatışarak nesneleşir. İnsan, istemenin nesneleşmesinin son basamağıdır. İstemenin kendi içinde çatışmasının hedefi özgür insanın ortaya çıkmasıdır. Ancak bu hedef, dışsal bir hedef yani tek ya da son hedef değildir. Bazı koşullar ortaya çıktığında nadiren gerçekleşir (Kuçuradi, 2013: 32).

İstemenin Nesneleşme Basamakları

Schopenhauer, dünyada varolan tek tek şeylerin, istemenin nesneleşmesi olduğunu ifade eder ve bu nesneleşmenin farklı basamaklar halinde ve bu basamaklarda bulunan idealar aracılığıyla gerçekleştiğini öne sürer. Başka bir deyişle, deneyimlediğimiz dünyanın tamamı istemenin nesneleşmesi olarak anlaşılabilir. Magee'ye göre, istemenin nesneleşme basamakları, evrimsel süreçteki konumları gereği doğal bir hiyerarşi oluşturur ve son basamak bütün sürecin ürünü olarak görülebilir (2002: 147).

İstemenin nesneleşme basamaklarının içeriğini Platon'un anladığı anlamda idealar oluşturur. İdealar belli bir zaman veya mekânda bulunmazlar, değişmeye uğramazlar ama değişmeye uğrayan, zaman, mekân ve nedensel ilişkiler içerisinde var olan tek tek şeylerin erişilmez ilk örnekleri ya da ebedi formlarıdır. İstemenin doğrudan, uygun nesneleşmesi olan idealar, tek tek şeylerle isteme arasında varolan nesneleşme basamaklarında toplanırlar (Schopenhauer, 2018a: 80). İdea doğasını teklerde azar azar, eksik

bir şekilde açar. Bir basamaktaki ideaların altına giren tek tek şeylerin çatışması ve didinmesinin sonucunda daha yüksek bir basamak, daha yüksek bir idealar grubu ortaya çıkar.

Temel istemenin nesneleşmesi, aynı zamanda nedensel ilişkiler dünyasının içine girmesi anlamına gelir. İstemenin birinci nesneleşme basamağında, inorganik, yani maddesel dünya ve bu dünyayı yöneten kuvvetler bulunur. Zaman ve mekân içerisinde ortaya çıkan görüngüler dünyasını belirleyen yasalar yani doğa yasaları bu basamakta ele alınır.

İkinci basamak, insanı ve hayvanı da içine alacak şekilde bitkilerin dünyası, yani organik dünyadır. Bu basamakta, istemeyi belirleyen şey “yaşama bağlılık”tır. Tamamen kör bir isteme şeklinde ilerleyen “yaşama isteği” bitkisel yaşamın etkinliklerini belirler. Bitkisel yaşamda gerçekleşen etkinlikler, zorunlu bir şekilde uyarıcılar tarafından yönlendirilir. “Örneğin bir bitkide özsuynun yükselmesi, uyarıcıya bir tepki olarak ortaya çıkar” (Schopenhauer, 2009: 60).

İstemenin üçüncü ve dördüncü basamakları, insanın özgürlüğünün olanağı tartışması açısından özellikle önem taşımaktadır. İstemenin üçüncü nesneleşme basamağında, insanın ve hayvanın bedeni ve bedensel etkinliklerini belirleyen yasalar bulunur. İnsanın doğal yanından kaynaklanan yapıp etmeler bu basamakta en iyi şekilde gözlemlenebilir. “İsteme bizim bilgiyle yönetilmeyen bütün gövdesel işlerimizde, gövdenin bütün dirimsel, yaşamsal çalışmalarında, sindirimde, dolaşımında, salgılamada, üremede de nice biçimde körü körüne işleyip durur.” (Schopenhauer, 2009: 58).

Üçüncü basamakta, insanın ve hayvanın yaşamsal etkinliklerini belli türden bir bilginin yardımıyla belirleyen bir isteme ile karşılaşırız (Schopenhauer, 2009: 58). Fakat bu bilgi, kör isteme ile yönetilen etkinliklere eşlik etse de onları yönlendirmez (Schopenhauer, 2009: 58). Aksine, kör istemenin etkinliklerini gerçekleştirmenin aracı olarak kullanılır ve istemenin emrine girer. Ancak bu bilgi, tek tek durumları kavrayan, doğrudan doğruya duyumsamadan gelen bir bilgidir (Kuçuradi, 2013: 35).

İstemenin dördüncü nesneleşme basamağı insandır. Bu basamakta, insanın doğal yanından kaynaklanan davranışlar yerini düşünmeye dayalı davranışlara bırakır. Hayvanda ortaya çıkan, algılamayla birlikte giden anlık bilgi, Kuçuradi'nin deyişiyle görmenin sağladığı bilgi, istemenin hedeflerini gerçekleştirmesi için yetersiz gelmeye başlar ve böylece kavramsal düşünme, yani akıl ortaya çıkar:

... nice gereksinimi olan, sayısız şeyden örselenebilen insanın ikili bir bilgiyle aydınlatılması gerekiyordu. Sanki, şimdiye dek sınırlanmış olan hayvandaki türden algıya, yüksek düzeyde, olgusal bir bilgi eklenmeliydi. Şimdi, [hayvandaki] bu anlama yetisi akla, soyut kavramlar kurma yetisine dönüşmektedir. Bu akılla birlikte, geçmişle geleceğe uzanan, kendini bilen düşünme gelir. (Schopenhauer, 2018a: 101)

Bu basamakta, insan teklerinde ortaya çıkan kavramlaşmış bilgiyle birlikte, tekin istemesini etkileyen devindiricilerin de sayısı bir hayli artar. Hayvan teki isteklerine yalnızca birtakım duyu verilerini işleyerek ulaşırken, insan teki isteklerine ulaşmak için planlar ve projeler yapar. Kavramlaştıran akli sayesinde inançlar, fikirler, tasarımlar üretir ve bu ürettiklerine göre eyleme imkânına kavuşur. Akıl, insana ne istediğini bilme ve isteğini

gerçekleştirmek için nasıl bir yol izlemesi gerektiği üzerine düşünme fırsatı verir. Fakat bütün bu planlama ve düşünme eylemleri sırasında bilgi, hâlâ kişinin istemesinin bir uşağıdır. Bilginin, insanın istemesinin uşağı olması, eylemlerinin nedensel ilişkiler tarafından belirlenmesi anlamına gelir. Bu nedenle istemesi bilgi ile yönetilmeyen insan, eylemlerindeki zorunluluktan kurtulamaz, yani özgürce eylemde bulunamaz.

Hobbes'un ortaya koyduğu, akli doğal yanının hizmetinde olan insan anlayışı, Schopenhauer'in bilgisi istemesinin emrindeki insanına karşılık gelir. Fakat Hobbes'a göre, insanın eylemlerinde, doğal yanından kaynaklanan zorunluluğun dışına çıkma olanağı yokken, Schopenhauer'e göre, istemesi bilgi ile aydınlanmış insan için böyle bir olanak vardır. Schopenhauer, pek az insanda, Aristoteles'in deyişiyle "doğanın ona damgasını vurduktan sonra kalıbı parçaladığı" kimi benzersiz insanlarda, bilginin nitelik değiştirerek istemeye ağır basabileceğini söyler (Schopenhauer, 2016: 34). Böyle bir insan kavramlaşmış bilgiden özce başka türde olan bir bilgiyle istemesini susturarak kendisinin ne olduğunu ve insanın yapısını apaçık görebilir (Schopenhauer, 2018a: 288). Dünyayı kendinde yansıtan lekesiz bir ayna ve bu aynada kendini izleyen dünyanın ebedi gözü olabilir. "Artık o diğer insanlardan yapıcı başka olan bir insan olur: o her şey olur" (Kuçuradi, 2013: 37).

Özetle, temel istemenin dört basamakta doğrudan idealar olarak nesneleştirdiğini söylemek mümkündür. İsteme, kendini ilk nesneleşme basamağı olan anorganik dünyada (yer çekimi, itme, çekme gibi) doğa güçleri ve yasaları olarak, ikinci nesneleşme basamağı olan organik dünyada yaşama isteği ve bununla ilişkisinde büyüme ve gelişme, uyarıcılara cevap verme yetisi olarak, üçüncü nesneleşme basamağı olan hayvan dünyasında algılayıcı bilme imkânı ile devindiricilere cevap vererek devinme gücü olarak ve dördüncü nesneleşme basamağı olan insanda ise akıl ve kimi başka bilme imkânları olarak doğrudan nesneleştirmiştir. Sayılan tüm bu güç, yeti ve imkânlar aynı zamanda istemenin nesneleşme basamaklarının içeriğini oluşturan ve isteme ile tek tek şeyler arasında duran idealara karşılık gelirler.

İnsanın İkili Yapısı

İnsanın diğer varlıklar arasındaki yerini kavramak için onun ikili yapısını ve bu yapıyı oluşturan bilen ve isteyen yan arasındaki ilişkileri ortaya koymak gerekir. Bu ilişkileri belirleyen şey insanda bulunan çeşitli bilme imkânlarıdır. Farklı bilme imkânları insan için farklı isteme ve eyleme imkânları oluşturur.

Schopenhauer'e göre insan, bilen ve isteyen yana sahip bir varlıktır, ama insandaki bilen yan isteyen yana -eğilimler, itilimler yanına- karşı çıkmaz. Bu iki yan birlikte bir insanı, belli bir zamanda ve mekânda yaşayan ve nedensel bağlar içerisinde olan kişiyi meydana getirir. Bilginin amacı, beden birçok organı gibi kişiyi desteklemek, kişinin istediklerine ulaşmasını kolaylaştırmaktır (Schopenhauer, 2018a: 102). Bilen yan olarak akıl, istemeden yoksundur, isteme de bilgiden. Akıl hangi düşüncelerle uğraşacağını belirleyen daima istemedir (Schopenhauer, 2018a: 119). Akıl hep geriden gelir. Gündelik hayatta da çoğunlukla asıl istediğimiz ve korktuğumuz şeylerin ne olduğunu olaylar olup bittikten sonra anlamamızın nedeni budur. İstemenin verdiği kararları akıl ancak sonradan bilme

konusu yapabilir. Herhangi bir seçim yapma sırasında aklın istemenin nasıl bir karar vereceği konusunda fikri yoktur (Schopenhauer, 2018a: 242). İsteme akla, istediği şeye hangi yoldan gidebileceği konusunda danışır yalnızca. Akıl da isteme için devindiriciler (tasarımlar, düşünceler) sağlar, ama istemenin kararlarının gizine ulaşamaz. Kişinin istemesi her durumda yine kendi bildiğini okur (Schopenhauer, 2018a: 121).

İnsanın bilen yanının nesne edindiği şey, olduğu gibi dünyadır. Karşımızda duran her şey, zamanda, mekânda bulunan her şey bilgi konusudur. Bu yönüyle dünya yalnızca tasarım olarak –görünen ve görülen her şey olarak– dünyadır (Kuçuradi, 2013: 8). Ne var ki, dünya yalnızca bir tasarımdan, görünüşten ibaret değildir; bundan başka o, bu tasarımın temeli olan, kendini bu şekilde gösteren istemedir (Schopenhauer, 2018a: 29).

Aslen dünya bir ve tektir, baştanbaşa istemedir. Tasarım olarak dünya isteme olarak dünyanın görünüşüdür. Biz bu ikisini ancak bilmek için ayırırız. Tek tek şeyler bu dünyanın öz yapısını oluşturan istemenin belli bir zamanda, mekânda ve nedensel ilişkiler zincirinde ortaya çıkmasından başka bir şey değildir. Bu ortaya çıkma da yukarıda bahsettiğimiz dört ayrı nesneleşme basamağı aracılığıyla olur. İsteme, idealardan meydana gelen varlık basamakları ve tek tek şeyler: bir tek olan dünya bunlardan ibarettir (Kuçuradi, 2013: 8).

Schopenhauer'in bilgi görüşüne baktığımızda, insanın bilen yanıyla dünyayı üç ayrı tarzda nesne edinebileceğini, temelde üç ayrı bilme imkânı ya da türü olduğunu görürüz. Bu bilme türlerinden ilki, hayvanda da bulunan “algılayıcı bilme” olarak adlandırabileceğimiz bilme türüdür. Algılayıcı bilme diğer bütün bilme türlerinin temelini oluşturur. Algılayıcı bilme sayesinde yeter sebep ilkesinin formları olan zaman, mekân ve nedensel ilişkiler içerisinde bulunan tek tek şeylerin anlık duyuşsal bilgisini ediniriz. Bu bilgiyi edinmemiz için duyu organlarımızın işler durumda olması yeterlidir (Schopenhauer, 2018a: 11). Bilen yanımızda bulunan ikinci bilme türü ise kavramlaştıran bilme, yani akıldır. Aklımız sayesinde duyularımızdan edindiğimiz algısal bilgi ile kavramlar oluşturup bu kavramları kurallı önermeler kurmak için kullanırız. İnsan bilgisinin birikimli bir şekilde ilerleyebilmesinin tek yolu algılama ile elde edilen bilginin kavramlaştırılmasıdır. Böylece ortaya kavramlaşmış bilgi çıkar. Kavramlaşmış bilgiyi ortaya koyan insansal etkinlik alanı bilimdir. Bilimin işi, yeter sebep ilişkileri içindeki görünüşleri, onların yasalarını ve bağlamını ortaya koymaktır.

Ayrıca, kişiyi şimdiye hapseden algılayıcı bilmenin aksine, düşünmenin geçmişten geleceğe uzanmasını sağlayan akıldır (Schopenhauer, 2018a: 101). Akıl sayesinde kişi eylemlerini önceden tasarlayabilir, “anın rastgele izlenimlerine bakmadan genel ilkelere göre eylemde” (Kuçuradi, 2013: 12, 13) bulunabilir. Yine de bu planlar ve tasarımlar daima kişinin istemesinin yöneldiği şeyleri elde etme uğruna yapılacaktır; çünkü kavramlaşmış bilgi kişiyi daima nedensel bağlar dünyasının sınırları içinde tutar. Aklın işi, kişinin kendisine istediğine uygun hedefler koymasını, bu hedeflerin peşinden gidebilmek için aldığı kararların ve yapıp etmelerinin tutarlı olmasını sağlamaktır (Kuçuradi, 2013: 12, 13). Bütün bunları yapan akıl, yaptıkları bunlardan ibaret olduğu müddetçe istemenin uşağı olarak kalmaya mahkûmdur (Schopenhauer, 2018a: 19). Bir insanda ağır basan bilgi, kavramlaşmış bilgi olduğu müddetçe, o her zaman bir “öğrenci”, bir “amatör” olacaktır. Günlük dilde yalnızca bu bilgiyle bezenmiş insanlara “mantıklı, akıllı insan” denir. Bu insan, aklını isteğine ulaşma ve

çıklarlarını koruma doğrultusunda ustaca kullanan insandır. O halde akıl, ortaya koyduğu kavramlaşmış bilgiyle insanı türdeşlerinden farklı kılıyor gibi görünse de bu, yapı bakımından bir ayrılık değil, derece bakımından bir ayrılıktır. Çünkü insanın aklıyla ortaya koyduğu kavramlaşmış bilgi yalnızca bir araçtır. İnsan yaşamını kolaylaştırmak için de bu bilgiye başvurabiliriz, savaş gereçleri üretmek için de.

Schopenhauer'e göre insanı türdeşlerinden yapıca farklı, apayrı kılan bilme türü, nedensel bağların ötesine geçen bilmedir. Bu bilme türünde tasarım olarak dünyanın, zaman, mekân ve nedensellik zincirinin, dolayısıyla tek tek şeylerin ötesine geçilir, Maya'nın peçesi aralanır (Schopenhauer, 2018a: 235). Artık bilinen, istemenin dolaylı nesneleşmesi olan bir tek değil, onun kendisi ya da doğrudan nesneleşmesi olan ideadır. İdealar şeylerin değişmez, kalıcı ilk örnekleridir. İdealar, dünyanın öz yapısı olan isteme ile tek tek şeyler arasında, yeter sebep ilkesinin formları dışında durur. Bir türün ideası, o türü o tür yapan şeye karşılık gelir. İdeaları ve istemeyi bilme, akli aşan bir bilmedir, en doğru ifadeyle bir çeşit görmedir. Bu görme sırasında insan, her tekte öz olanı, onda da bütün türü görür. Doğrudan doğruya göze verilen bu canlı bilginin konuşmaya başladığı yerde, nedensel bağlar dünyasında iş gören kavramlaşmış bilgi ve kavramlaştıran akıl susar. İdeanın bilgisi özce başkadır ve bu başkalığı hem bilen hem de bilinendeki geçici bir değişikliğe borçludur (Schopenhauer, 2018a: 146).

Nedensel bağların ötesine geçen bilmede, bilinen şey artık bir tek olmadığı için, bilenin de yapıca değişmesi, tekliliğinden/kişiliğinden sıyrılması gerekir. İnsan, aklın kavramları olan zaman, mekân ve nedensellikten bağımsız hale gelmedikçe, yani idealaşmadıkça istemeyi ve ideaları bilme konusu yapamaz. İdealaşan ve böylece nedensel bağların ötesine geçen insan "bağımsız bilen insan"dır (Schopenhauer, 2018a: 126). Bu bilme türünde, her bilen, "insanı", her bilinen şey de kendi türünü temsil eder. Bilen de bilinen de idealaşır. "Bundan dolayı ben, geriye kalan bağımsız insanı, dünyanın ebedi gözü olarak tanıttım; bu göz, görme açıklığı çok farklı dereceler gösterse bile, hayatın içinde olan bütün varlıklardan görür" (Kuçuradi, 2013: 19). Şeylerin ve insanın yapısını bu şekilde değiştiren, şeyleri nedensel bağların dışında görebilecek açıklığa ulaşmış bilgidir.

Bizi nedensel bağlar dünyasına bağlayan şey, sahip olduğumuz kişisel istemedir. İstememizi doyurabilmek için haz verici şeylere yönelir, acı verici şeylerden kaçınılır. Aklımızı da hazzı maksimize etmek için bir hesap aracı olarak kullanılırız. Bu sebeple, bağımsız bilen insan olma imkânının hayata geçmesi, "kendini, içinde bulunduğu ilişkileri unutan" bir insanı gerektirir (Schopenhauer, 2018a: 140). Böyle bir insan, bilgiyi istemenin hizmetinden çekip alır, "dünyanın açık gözü olarak kalabilmek için kendi kişiliğinden bir süreliğine" soyunur (Schopenhauer, 2018a: 140). "Böyle bir varlık olarak, şeylere böyle baktığı sürece insan her şeydir: dünyanın varlığı onun için bir yük, onu yıkan bir şey değildir" (Kuçuradi, 2013: 20).

Nedensel bağlar dünyasında yaşayan kişi yalnızca tekleri bilme konusu yapar, kendisi de onlar gibi göçüp gider. Nedensel bağlar dünyasının ötesine geçen bilme durumunda, insan da dünya da ebedilik kazanır (Schopenhauer, 2018a: 20). Ölüm yalnızca belli bir zamanda, mekânda ve nedensellik zinciri içinde olan şeylere dokunabilir. İstemenin kendisi de idealar da onları seyreden dünyanın gözü de sonsuzluğu yaşar.

Nedensel bağların ötesine geçen bilme türüyle iş gören iki insansal etkinlik alanı vardır: sanat ve felsefe. İkisi de bu bilme türüyle elde ettikleri veriyi kendi amaçlarına uygun bir şekilde işlediğinde sanatsal bilgi ve metafizik bilgi² ortaya çıkar. Felsefenin işi, "deney imkânının ötesine, yani tabiatın ya da şeylerin verilmiş görünüşünün ötesine gittiği söylenen bilgiyi" ortaya koymaktır (Kuçuradi, 2013: 15). Fakat bilginin şeylerin ötesine gitmesi, bu bilginin realiteden kopuk soyut kavramlarla iş gördüğü anlamına gelmez. Metafizik bilginin temeli, bütün diğer bilgiler gibi görünüşler dünyasındadır, yani algılamayla edinilen bilgidedir. Fakat metafizik bilgide, bilme konusu yapılan şey, bir bütün olarak deney dünyasının temeli, onu mümkün kılan çekirdeğidir. Bu bilgi ile insanın ve varlığın yapısı, esas ve değişmez yapısı öğrenilir. Görünüşlerden hareket eden, ama onun ötesine geçebilen bu bilgiyi sınamanın yolu yine görünüşler dünyasına bakmaktan geçer. Ancak bu bilgiyle, her bir tekte kendini ele vereni görmek, temel istemenin ve insanın yapısını, ideaları ve insan ideasını kavramak mümkün hale gelir. Böylece, felsefe, kavramlarını temel istemeye ve idealara bakarak içeriklendirme imkânı bulur. Bu da onu, kavramlarını nedensel bağlar dünyasındaki tekler arasındaki ilişkilerden hareketle oluşturan bilimlerden ayıran en önemli noktadır.

Nedensel bağlar dünyasının ötesine geçen bilme türüyle iş gören diğer insansal etkinlik alanı olan sanatın amacı ise "Saf bakmayla kavranılmış ebedi ideleri, dünyanın görünüşlerinde öz olanı, kalıcı olanı yeniden vermek"tir (Schopenhauer, 2018a: 139). Bunu verirken kullanılan malzemeye göre de mimari, heykel, resim, müzik ya da şiir adını alır. Sanatçı seyre daldığı nesneyi "dünyanın gidişindeki akıştan koparıp alır, bu nesneyi önünde yalıtılmış olarak tutar. Bu akıntıda küçücük bir şey olan bu bir tek şey, sanat için bütünü temsilcisine dönüşür, uzamla zamandaki sonsuz çokluğa eşdeğer olur" (Schopenhauer, 2018a: 139). Sanat bu tekte durur ve zaman çarkını durdurur, onun için "ilişkiler ortadan kalkar; onun nesnesi yalnızca özsel olandır, ideadır" (Schopenhauer, 2018a: 139). Sanatın nesnesi zaman, mekân ve nedensellik zinciri formlarının dışındadır. Bu nedenle sanat "şeyleri yeter sebep ilkesinden bağımsız görme yolu" olarak tanımlanabilir (Schopenhauer, 2018a: 139).

Sanat bize tek tek şeylerden hareketle ideaların yapısını, onları o şey yapan şeyi gösterir (White, 2012: 138). Sanat eserinde seyre daldığımız şey bir taş değil taşlık, bir ağaç değil ağaçlık, bir insan değil insanlıktır. Dostoyevski bize Dimitri, Alyoşa ve İvan aracılığıyla bir bütün olarak insanın yapısının ne olduğunu; Sophokles, Kral Oidipus aracılığıyla yazgının ne olduğunu, Exupéry, Küçük Prens aracılığıyla dostluğun ne olduğunu göstermektedir. Beethoven'ın Neşeye Övgü'sünde sevinci, Rodin'in Düşünen Adam'ında düşünmeyi, Van Gogh'un Yıldızlı Gece'sinde aydınlanmayı görürüz. Bütün bu eserlerde dile gelen şey, insanı da içine alacak şekilde, hayata dair bir şey, bir ideadır.

Metafizik bilgi ile sanatsal bilgi arasındaki fark şudur: felsefe dünyanın yapısını açıklamak ister. Schopenhauer'in yaptığı gibi, istemeyi ve istemenin nesneleşme basamaklarındaki ideaları kavramsallaştırmayı amaçlar. Oysa sanat, nedensel bağların, yeter sebeplerin dışında bulunan dünyayı açıklamadan, doğrudan doğruya gösterir (Kuçuradi,

² Varlığın ne olduğunu ortaya koyan bilgi.

2013: 23). Her halis sanat eseri “hayat nedir?” sorusunu “görme” için cevaplandırır (Kuçuradi, 2013: 24). Bu bakımdan sanat ve felsefenin sırt sırta veren iki alan olduğu, ikisinin de gözlerini aynı yere, nedensel bağların ötesine diktiği, fakat birinin görüleni göstermeyi, diğerininse açıklamayı amaç edindiği söylenebilir.

Bu iki alanda ortaya koyulan halis sanat ve felsefe eserleri, tek tek kişilere, kendilerini, kendi istemelerini ve kendi istemeleri aracılığıyla insanın ve temel istemenin yapısını kavrama olanağı sağlar. Böylece bu kişiler, insanı türdeşlerinden yapıca farklı, apayrı kılan bilme imkânını, nedensel bağların ötesine geçen bilme imkânını hayata geçirebilirler. Bu imkânın hayata geçmesiyle kişi, bir an için bile olsa, kişiliğinden sıyrılmayı, kendisini sıkı sıkıya çıkarlarına, eğilim ve itilimlerine bağlayan ateşli istemesini susturmayı başarabilir, bağımsız bilen insan olabilir.

Buraya kadar, Schopenhauer’e göre, kişideki bilen ve isteyen yan arasında kurulan farklı türden ilişkilerin farklı insan tiplerini ortaya çıkardığı ve bu ilişkileri belirleyen şeyin de insanda bulunan farklı bilme imkânları olduğu ortaya konulmuştur. Schopenhauer, sadece ilk iki bilme imkânını hayata geçirdiği için bilgisi istemesinin emrinde olan insanı “akıllı insan”, nedensel bağlar dünyasının ötesine geçen üçüncü bilme imkânını gerçekleştirdiği için bilgisi istemenin boyunduruğundan kurtulmuş insanı “özgür insan” olarak adlandırmaktadır.

Akıllı İnsan

Schopenhauer, sadece nedensel bağların ötesine geçemeyen bilme imkânlarıyla dünyaya yönelen insan tipini “tabiatın fabrikasyonu insan” olarak adlandırır. Tabiatın fabrikasyonu insan, algılayıcı bilme imkânını yeterli düzeyde kullanabilen, fakat kavramlaştıran bilme imkânını, yani aklını çok da etkin kullanamayan insan tipidir. Aklını gerektiği ölçüde kullanamadığı için sürekli peşinden koştuğu istekleriyle bir oraya, bir buraya savrulur. Bu insan, o sırada ne istediğini bilen, ama genel anlamda ne istediğini bilmeyen, bu nedenle de isteğine ulaşmak için gereken hesaplamaları ve planlamaları yapamayan insandır (Kuçuradi, 2013: 70). O, kendi kendini seyredmeden, zikzaklar çizerek, rastgele yaşar. Bu insanların hayattaki bütün işi ölüm gelinceye kadar gün doldurmak ve üremektir. İnsanların çoğu bu insan tipinin altına girer.

Akıllı insan ise, algılayıcı bilme imkânının yanında aklını da en etkin şekilde kullanabilen insandır. O, kendi kendisini seyredabilen, hayattan ne istediğini bilen ve "tuttuğunu koparan" insandır. Bu insan tipinde bilgi, kişiye ne isteğini gösterebilir ve istediklerine ulaşmada büyük kolaylıklar sağlayabilir ancak daha fazlasını yapamaz. Bilgi, isteyen yanı yönetemez ve kişiye temel istemeyi kavrama imkânı vermez.

Akıllı insan kendi istemesine evet diyen ve ne istediğini bilerek evet diyen insandır. Bu sebeple kendi eğilimleri, yatkınlıkları arasında neyin en güçlü olduğunu bilip onu geliştirmeye yönelebilir. Nedensel bağlardan kopamayan akıllı insanın yapabileceği tek şey, son derece güçlü olan kendi istemesini bilmek ve ona göre bir hedef çizerek boş ve anlamsız

bir hayat içinde bir istekten ötekine hesaplı ve planlı bir şekilde koşturmaktır (Kuçuradi, 2013: 77).

Geçmişten kolayca ders çıkartabilen ve dili iyi kullanan akıllı insan, diğer insanları manipüle etme ve onları kendi istemesinin hedeflerinin aleti yapma konusunda oldukça başarılıdır. Bunun arkasında yatan sebep, onun isteklerini gerçekleştirilmesine engel olan her şeyi -kişileri de- yok etmeyi göze alabilecek kadar kuvvetli bir biçimde istemesidir. Diğer kişiler onun için dolaylı olarak bildiği nesnelere farkıdır. Doğrudan duyduğu tek şey ise kendisi, kendi istekleridir. Dünyanın merkezinde kendi beni vardır. Dolayısıyla, kendisi ayakta kalmadıkça zaten bir dünya yoktur. Başka bir deyişle, nedensel bağlara en sıkı sarılan insan akıllı insandır (Kuçuradi, 2013: 87).

Nedensel bağlar dünyasına bu ölçüde bağımlı oluşu, bir imkân olan özgürlüğü akıllı insan için ulaşılmaz kılar. Onun eylemlerinin temelinde bencillik ve başkasının kötülüğünü isteme yatar (Schopenhauer, 2018a: 300). Sırf tatmin için yapılan vahşilik, başkasının iyi durumuna duyulan kıskançlık bu bencilliğin çeşitli görünüşleridir. Bencil kişi, istemesi kendisine yapışmış olduğu için adaleti veya sevgiyi duyması mümkün olmayan kişidir. O, değerlere karşı sağırdır. Schopenhauer, doğadaki her şeyin özünde bencillik olduğunu fakat insanın bu bencilliği aşabileceğini savunur. (Janaway, 1989: 281) Bu da nedensel bağlardan özgürleşme ile mümkündür.

Özgür İnsan

Schopenhauer felsefesinde özgürleşme yolunda zorunlu ve ilk adım nedensel bağların ötesine geçen bilme imkânını kullanarak, kişisel istemenin tutsağı olmaktan kurtulmaktır (Schopenhauer, 2018a: 312). Fakat bizi istemenin tutsaklığından kurtaran bu imkânı hayata geçirmek için halis sanat ve felsefe eserleriyle buluşmak zorunlu değildir. Kişi, eğer yeterince keskin gözlere sahipse, kendi hayatı ve isteyen yanı üzerine düşünmekle de hayatın öz yapısı olan istemeyi kavrayabilir. Kişinin kendi kendisi hakkında aracısız bir doğrudan görmeyle edindiği bilgi, insana, insanın ve dünyanın yapısının ne olduğunu açıkça gösterir. Burada kişinin yaptığı şey, nedensel bağların ötesine geçen bilme imkânını kendisine yöneltmek ve kendisinde dünyayı bilmektir. İnsanın kendi kendisi hakkında bilgisi tam bir açıklık kazandığında, "- yani insanın, hayatın ve dünyanın yapısı görüldüğünde -kişiyi, insan olarak yapısını değiştirebilmesini, başka bir insan olabilmelerini; bu dünyayı ayakta tutan biri olabilmelerini sağlar" (Kuçuradi, 2013: 15).

İşte bu noktada karşımıza özgürleşmenin ikinci adımı olan, karakteri/yapıyı silme aşaması çıkar. Kişinin kendisinde, kendi istemesinde dünyanın çekirdeğini oluşturan temel istemeyi görmesi sayesinde, o güne kadar sahip olduğu kör istemeye edindiği huylardan oluşan ve şu an onun yapıp ettiklerini belirleyen karakterini silme imkânı ortaya çıkar. Artık yapıp ettiklerini kör istemesiyle değil, nedensel bağların ötesini gören bilgiyle aydınlanmış istemesiyle belirleyebilecektir.

Karakterin silinmesinden bahsetmeden önce, kişiyi kendi karakterini silmeye ve yapıcı başka bir kişi olmaya itebilecek olan bağımsız bilme durumunun, istemeyi açık seçik

kavrama durumunun ne olduğunu açmak yerinde olacaktır. Kişi kendini bilirken, kendisinde bildiği, ardı arkası kesilmeyen istemelerden oluşan kocaman bir isteme olduğudur. Ardından dünyaya bakar kişi, istemenin nesneleşmesi olan diğer insanlara ve şeylere bakar. İnsanların adına mutluluk dediği ve durmadan peşinden koştuğu şey istenilenin gerçekleşmesinden başka bir şey değildir (Schopenhauer, 2018a: 247). Dinmeyen bir açıklıkla, hedefsiz bir şekilde isteyip durur insanlar. Gerçekleşmeyen her istek acıyı doğurur. Fakat istenilene ulaşılan nadir tatmin anlarından sonra da durum pek parlak değildir. Eğer isteme bu anlardan sonra isteyecek yeni bir şey bulamazsa bu sefer de can sıkıntısı baş gösterir. Dolayısıyla, can sıkıntısıyla acı arasında, ender mutluluk anlarından oluşan, acınası bir hayat hüküm sürmektedir insan dünyasında (Schopenhauer, 2018a: 251). İstemenin diğer nesneleşmeleri olan hayvanlar, bitkiler ve cansız varlıklarda da durum pek farklı değildir. İstemenin bu hedefsiz oyunu giderek daha az olmak üzere bütün bu nesneleşme basamaklarında görünmeye devam eder. Doğadaki her şey sürekli istemekte ve isteğini elde etmek için diğer varlıklarla çatışmaktadır. Hayvanlar birbiriyle ve bitkilerle sonu gelmeyen bir savaş halindedir. Bitkiler de bir yandan toprağı, inorganik dünyayı bir yandan da birbirlerini sindirerek ısrarla yaşama tutunmaya çalışmaktadırlar. Nereye bakılırsa bakılsın, görülecek tek şey bitimsiz bir çatışmadır. Acı ve ölüm her yerdedir. İstemenin oyunu budur işte. Bu oyunda her kişi ve şey kendi rolünü oynar, türünü devam ettirir, böylece istemenin elinde bir oyuncak olmaktan öteye geçemez. İstemenin kurduğu piyeste aynı roller için hazırlanan maskelerin içine girip çıkan, kim olduğu önemli olmayan oyuncular gibidir bütün tek tek şeyler. Ancak arada bir, bütün bu evrensel oyun sürüp giderken, kör isteme aydınlanarak kendisini açık seçik görme imkânına kavuşur. "O zaman bu ebedi oyun bir an için durur: özgür bir insan bakar dünyaya: ve sonra oyun yine devam eder" (Kuçuradi, 2013: 38). Kendinde, kendi istemesinde temel istemeyi bilen insandır oyunu durduran.

Kişinin kendisiyle ve temel istemenin oyunuyla yüz yüze gelmesi öyle sert olabilir ki, kişi, kendi kişi olarak yapısına ve kör istemenin bir oyuncağı olmaya hayır³ diyebilir, nedensel bağlar dünyasının ötesine geçebilir. Bunu yapan kişi yalnızca istemenin hedefsiz oyununu görmeye kalmayıp aynı zamanda insanın bir imkânlar varlığı olduğunu kavramış ve bu imkânların kapısını açan özgürlüğü hayata geçirebilecek tek varlık olduğunu anlamıştır. Bu, akılla ilgisi olmayan, doğrudan bir görmenin sağladığı bir farkındalık, nedensel bağlardan bir kopmadır (Schopenhauer, 2018a: 238). "Birdenbire, aydınlık bir anda, -bir insan hayatının en önemli anını meydana getiren bir anda- olup biten" bir kopmadır bu (Kuçuradi, 2013: 48). İnsanı değiştirecek kadar sarsan bu olay, açıklanması zor bir olaydır. "İstemeye bu 'hayır' deme, insanın özgürlük dünyasına bu girmesi planlanıp zorla gerçekleştirilemez; bu, insandaki bilgi ile istemenin iç ilişkisinden çıkar, bundan dolayı da

³ İstemeye "hayır" demenin iki farklı yönü vardır. Bunlardan ilki, insanın insanla ilişkisinde bir insanın kendini yenmesi, ben'ini silmesi, herkesle bir duyması, herkeste insanı görmesidir; diğeri ise, insanın bu hayata, olduğu gibi hayata hayır demesi dolayısıyla kendini aşama aşama yok etmeye yönelmesi, yani asketizmdir (Jacquette, 2000: 43). Bu çalışmada istemeye hayır demenin ilk anlamı esas alınacaktır.

birdenbire ve dışarıdan konmuş gibi gelir", "Zorunluluk tabiatın ülkesidir; özgürlükse (Tanrısal) lütfun ülkesi"; bunlar Schopenhauer'in sözleridir (Kuçuradi, 2013: 68).

Dünyanın ve insanın öz yapısını bu açıklıkta görüp hayır diyerek aydınlanmış bir istemeyle yaşama devam eden ve dolayısıyla artık başka türlü eyleyen özgür insan, görünüşler dünyasının yapısına aykırı bir insandır. O, bütün diğer görünüşlerden ve insanlardan farklı, bambaşka bir görünüş olarak dikilir dünyanın orta yerinde; çünkü idealar dünyasına ait olan özgürlüğü tekler dünyasında bir tekin içine, kendi kişisine sokmayı başarmıştır (Schopenhauer, 2018a: 239). Burada olan şey, kişinin temelden değişimidir. Karakterinin ortadan kalkmasıyla kişi "kendisinden sıyrılır", "yeniden doğar". Ansızın çakan bir şimşekten yayılan ışıkla, insanın yapısını ve her şeyin birliğini görür. Bunu görünce de kendini siler. Yeni bir insandır o, idealaşmıştır ve insanı temsil etmektedir (Kuçuradi, 2013: 68). Onun karakterini silmesi, bugüne kadar istedikleriyle inşa ettiği ve şu anda onu zorunlu olarak belirleyen huyların silinmesidir. Kişi, böylesi bir görme/bilme anından sonra, o kişi olmayı bırakır ve kendini yeniden inşa eder (Schopenhauer, 2018a: 313).

Schopenhauer'e göre, tekler dünyasının sınırını aşmayı sağlayan bilmeye bizi götürebilecek yollardan birisi, insanın kendisinin yaşadığı çok derin bir acıdır. Böylesi acılar arıtıcı bir ateşi muhafaza ederler kendilerinde (Schopenhauer, 2018a: 315). "Acının aşırılığından hayatın son sırrı kendini açar onlara: bu da yeter sebep ilkesine bağlı bilgiye nice ayrı görünseler de felaket ile kötülüğün, acı çekme ile tiksinden, işkence çeken ile işkence edenin aslında bir olduğu"dur (Kuçuradi, 2013: 79). Bu durumda kişi kendi acısının derinlerinde dünyanın acısını -ve insanın acısını- duyma imkânına kavuşur. Bu acı, insanları özgürleştiren bir acıdır, soylu bir acıdır, "şikayet ettiren 'sulu duygululuk' değildir", Tanrının bir lütfudur (Kuçuradi, 2013: 79).

Özgür kişi artık dünyaya sadece kendi açısından bakmaktan, her şeyi kendi beni ile ilgi içine sokarak değerlendirmekten vazgeçer. Nedensel bağların ötesine geçen bilgiyle "aydınlanan isteme, kendi kendini gören isteme, kendini kırar; çünkü o, kendini kıracak kadar güçlü olmuş, o insan da kendi eğilimlerine, çıkarlarına, kişi olarak ilgilerine hayır diyecek kadar güçlü olmuştur" (Kuçuradi, 2013: 67). Bu gücü insan ideasını temsil etmesinden alır. O, ölüp gitmeye mahkûm olan kişiliğinden sıyrılarak göğsünü ideanın ebedi nefesiyle doldurmuştur. Yok oluşa karşı koymanın Tanrısal bir yolunu bulmuştur (Schopenhauer, 2018a: 236).

Kişide "isteme tam olarak ortadan kalktıktan sonra kalan şey, daha istemeyle dolu olan insanlar için bir hiçtir şüphesiz. Ama tersine, istemenin onlarda kendisine 'hayır' dediği insanlar için, bizim bunca gerçek dünyamız, bütün güneşleri ve samanyollarıyla birlikte, hiçtir" (Kuçuradi, 2013: 83). Hayatın kısa rüyasını verip, sınırsız zamanın gecesini almıştır özgür kişi (Schopenhauer, 2019: 72).

Kendi tabiatına karşı uzun zaman acı bir şekilde savaşıyor onu yenen, kendinde dünyayı yenen insan,

Bağımsız bilen bir varlık olarak, dünyanın pırıl pırıl aynası olarak kalır. Onu artık hiçbir şey kaygılandıramaz, artık hiçbir şey sarsamaz çünkü bizi dünyaya bağlı tutan istekler, korku, kıskançlık, öfke olarak bizi sürükleyen bir acı içinde bir oraya bir buraya iten istemenin binbir

çeşit iplerini koparmıştır. Şimdi sükûnet içinde, gülümseyerek, arkaya doğru, bu dünyanın hayaletlerine; bir zamanlar onu da duygulandırabilmiş ve işkence çektirebilmiş, ama şimdi, oyun bittikten sonra satranç figürleri gibi, ya da ertesi günün sabahında, şekilleri bizi karnaval gecesi kışkırtmış ve tedirgin etmiş, sonra da çıkarılmış karnaval elbiseleri gibi, önünde öylesine ilgi uyandırmadan duran bu dünyanın hayaletlerine bakar. (Kuçuradi, 2013: 80)

O, kendisiyle diğer insanlar arasındaki sınırı silmiştir. Fakat insanın "bu dünyanın hayaletleri"nden kurtulması için hiçbir ahlak kuralı ya da ilke olarak benimsenebilecek bir soyut kavram vermez Schopenhauer. Bu kurtuluşun yolu sadece kişinin kendi kendisiyle hesaplaşarak özgürlüğün peşine düşmesinden geçer. Ayrıca özgürleşmenin bitmeyen bir süreç olduğu unutulmamalıdır. Kişi yaşadığı sürece kör isteme kişiyi belirlemek için her an pusuda bekleyecektir.

Özgür kişinin eylemlerinin temelinde yatan ve onu şöyle ya da böyle yapmaya iten şeyler adalet ve sevgidir. İstemenin ve insanın yapısını açıkça görmeden önce kişinin eylemlerini belirleyen bencillik ile başkasının kötülüğünü istemenin yerini özgür insanda bu iki değer alır. Bencilliğin karşıtı adalet, başkasının kötülüğünü istemenin karşıtı sevgidir. Az da olsa kimi insanlar vardır, ihtiyaç içinde olan başkalarına sırf onlar da insan olduğu için yardım ederler. Eylemlerinin amacı karşıdaki kimseden başka bir şey değildir. Ve burada eylemde bulunan insan, kendisinin karşısındakiyle birliğini açık ve içten bir şekilde görmektedir. 'Ben' ile 'sen' arasındaki uçurum kapanır böyle eylemlerde (Kuçuradi, 2013: 89). Adil kişi bencilliğini sınırlayan ve başkalarına acı çektirmeyen, dolayısıyla kendini yenen kişidir. Seven kişi ise yalnızca bununla sınırlı kalmayan, sırf bir başka insanın iyi olması için bir şeyler yapmaya çalışan, bunun için -zaten silmiş olduğu- kendi kişisine gelecek zararlara hazır olan, "insanı seven" kişidir (Schopenhauer, 2018a: 296). İnsanı seven kişi, dünyayı kendinde yenen kişidir.

Schindler'in Listesi'nde Akıllı İnsan ve Özgür İnsan

Sanat ve felsefenin sırt sırta veren iki alan olduğuna, ikisinin de gözlerini aynı yere, nedensel bağların ötesine diktiğine fakat birinin görüleni göstermeyi, diğerininse açıklamayı amaç edindiğine değinmiştik. Bu bölümde, Schopenhauer'in, felsefi söylemle yapmış olduğu akıllı insan ve özgür insan ayrımının, Steven Spielberg'in *Schindler'in Listesi* filminde Amon Goeth ve Oskar Schindler karakterlerinde gösterildiği ortaya konulacaktır.

Oskar Schindler, II. Dünya Savaşı sırasında yaşamış Çek bir iş adamıdır. Bir emaye fabrikasını işletip para kazanmak için Polonya'ya gider. Bu sırada, Yahudiler evlerinden edilerek çalışma kamplarına götürülmektedirler. Schindler'in fabrikayı devralacak parası yoktur. Yahudi bir muhasebeci olan Itzhak Stern'i bularak ona fabrikayı işletmek istediğini fakat yatırım için gereken parasının olmadığını, bu parayı Yahudilerden temin etmek istediğini söyler. Stern'in yardımıyla bazı Yahudilerle anlaşır, gereken parayı bulur ve fabrika faaliyete geçer. Başlangıçta, Stern'den, Yahudilerin Polonyalılardan daha ucuza çalıştığını öğrenince, toplam maliyeti azaltıp kârı maksimize etmek için fabrikasında Yahudi işçi çalıştırmaya başlar.

Filmin başlarında, Schindler, Schopenhauer'ın "akıllı insan" adını verdiği insan tipine daha yakın bir kişi olarak gösterilmektedir. Devraldığı fabrika çalışmaya başladığında amacı kendi sektöründe ismini duyurmak, böylece de sermayesini olabildiğince büyütme. Bu amacına ulaşmak için bir hesap aracı olan aklını işe koşar, izleyeceği yolu özenle belirler, plan ve projelerini oluşturur ve gereken anlaşmaları yapar. Schopenhauer'ın akıllı insanı gibi, ne istediğini bilir ve istediğine ulaşmak, "tuttuğunu koparmak için" istemesine evet der. Henüz eylemlerini kör istemesi yönlendirmektedir ve bilgisi de istemesinin emrindedir. Fakat aynı zamanda bu istemenin yapısını görebilecek, onu kendisinde bilebilecek bir öz karaktere sahiptir.

Krakow kampındaki Yahudi işçiler fabrikaya gönderildikten sonra fabrika çalışmaya başlamıştır. O sıralarda, Amon Goeth, kampa komutan olarak atanır. Goeth, istemenin sonu gelmeyen oyununa kendisini bırakan, bu oyunun kurallarını çok iyi bilen, nasıl kazanacağını gören, akıllı bir insandır. Schindler'den farklı olarak Goeth, temel istemenin yapısını görebilecek bir öz karaktere sahip değildir. O, bencilce isteklerini doyurmak, kişisel istemesini hedeflerine ulaştırma için her şeyin yapılabileceğini düşünen türde birisidir. Bu yolda herkesi ve her şeyi araçsallaştırmaktadır. Başkalarına, isteklerine ulaşmasını sağladıkları ölçüde değer vermektedir. Yahudiler, bunu sağladıkları müddetçe onun gözünde değerlidirler. Goeth, kendi benine ve bencilce isteklerine o kadar odaklanmıştır ki, bu bencillik başkasının kötülüğünü istemeye kadar gider (Schopenhauer, 2018a: 300). Sadece kendini tatmin etmek için bile başkalarına acı çektirebilmektedir. Sabah kalktığında içine düştüğü can sıkıntısından kurtulmak için balkona çıkıp gözüne kestirdiği bir Yahudi'yi vurabilmekte ya da kampta yer açmak için toplu bir şekilde Yahudilerin öldürülmesi emrini verebilmektedir. Onun için dünya -ve bu sırada içindeki insanlar da- istemesinin yutacağı koca bir lokmadan ibarettir. Yalnızca kendi istemesi ile meşgul olduğu için adalet ve sevgi gibi değerleri kavrayamaz. O, değerlere karşı sağırdır.

Goeth, Krakow'a atandıktan sonra, yeni gelecek işçilere yer açmak için kampın tasfiye edilmesi emrini verir. Kampın tasfiyesini yüksek bir tepeden izleyen Schindler, bütün vahşetin ortasında dolaşmakta olan kırmızı paltolu bir kız çocuğu görür. Bu çocuğu gördüğü an, onun için bir dönüm noktasıdır. O anda, istemenin oyunu Schindler için durur. Kuçuradi'nin dediği gibi, "özgür bir insan bakar dünyaya ve sonra oyun yine devam eder" (Kuçuradi, 2013: 38). Bundan sonra, hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır.

Schindler, kampın tasfiyesi sırasında kampta dolaşan kırmızı paltolu kızını gördüğü anda istemenin oyunu onun için durmuştur. Karşılaştığı bu tek durumda, insanın ve dünyanın yapısını doğrudan kavramıştır. Başta hissettiği şey keskin bir acıdır. Gözleri önce, bir hiç uğruna saniyeler içinde onlarcası ölüp giden insanlara takılır. Belki de istemenin sonu gelmeyen kanlı oyunu, durmadan dişini kendine sapladığı oyunu, tarih boyunca hiç bu kadar açık seçik görünür hale gelmemiştir. Schindler acı içinde bakar önündeki dünyaya. Öyle ağır duyar ki bu acıyı, hayatın son sırrı açılır kendisine: Ayrı ayrı görünseler de işkence edenle işkence edilen, ölenle öldüren birdir. Hepsinde çatışıp duran bir ve aynı istemedir. Her birinden aynı emir çınlamaktadır: "Tat twam asi!"⁴ Bunu gören Schindler

⁴ "Sen busun!"

kendi acısının derinlerinde dünyanın acısını -ve insanın acısını- duyma imkânına kavuşur. Bu acı, insanı özgürleştiren bir acıdır, soylu bir acıdır, "şikayet ettiren 'sulu duygululuk' değildir", Tanrının bir lütfudur (Kuçuradi, 2013: 79). İnsana duru gözler armağan eder böylesi acılar.

Schindler, ardından bunca ölümün, yok yere yitip gidenlerin arasında kılma bile zarar gelmeden yürüyerek ilerleyen kırmızı paltolu kızı görür. Bu kız çocuğunda harcanmadan, pırıl pırıl kalan ama çevredeki insanlarda hiçe sayılarak yok edilen şeyin, insanın değerinin ayırdına varır. Her ne kadar tek tek insanlara baksa da artık onlarda gördüğü şey insan ideasıdır, her birinin insan olmakla sahip olduğu birtakım, yitip giden olanaklardır⁵.

İnsanın ve hayatın yapısı hakkında bir anda olup bitiveren bu derin kavrayış Schindler'in ruhunda büyük bir yangına sebep olur. Doğrudan görmeyle edinilen bilgi, karaktere düşen güçlü bir yıldırım gibidir. Kişinin o güne kadar yapıp ettikleriyle kazandığı ve artık her eylemini adeta zorunlu olarak belirleyen huyları birden parçalanmaya ve güçlerini yitirmeye başlar. Kişiyi kişi yapan ne varsa silikleşir.

Artık Schindler, dünyaya subjektif bakmaktan, her şeyi kendi ben'iyle ilgi içine sokarak değerlendirmekten vazgeçer. Çünkü nedensel bağların ötesine geçen bilgiyle "aydınlanan isteme, kendi kendini gören isteme, kendini kırar; çünkü o, kendini kıracak kadar güçlü olmuş, o insan da kendi eğilimlerine, çıkarlarına, kişi olarak ilgilerine hayır diyecek kadar güçlü olmuştur" (Kuçuradi, 2013: 67). Bu gücü, insan ideasını temsil etmesinden almaktadır. O, ölüp gitmeye mahkûm olan kişiliğinden sıyrılarak göğsünü ideanın ebedi nefesiyle doldurmuştur. Artık ona yön verecek olan şey diğer bütün varolanlardaki gibi bir kör isteme değil, yapıca farklı, bambaşka olan aydınlanmış bir istemedir.

Bunun ilk işareti, Schindler'in balkonda Goeth ile yaptığı konuşmadır. Goeth bu konuşmada şöyle söyler: "Kontrol güç demektir." O, güçlü olduğunu hissetmek adına başkalarını korkutmaktadır. Onun için, kendisinden korkulması gücünün göstergesidir. Güç anlayışı Hobbes'unkine benzemektedir. Çıkarını korumak ve geliştirmek için araç olarak kullanabileceği her şeyi -kişileri de- güç olarak görmektedir (Hobbes, 1992: 72). Güçlü olmak için, başkalarını kullanmakta, onlara acı çektirmekte ve hatta öldürmektedir. Bütün eylemleri "güçlü olmaya" odaklanmakta ve bu eylemlerde, "insanın değeri" harcanmaktadır. Buna karşın Schindler, bir değer olan adaletin bilgisinden hareketle gerçek gücün, "elinde her türlü haklı gerekçe olduğu halde öldürmemek" olduğunu söyler. Bu sahnede, Schindler'in adaletin bilgisine sahip olduğunu ve "insanın değeri" nin farkında olduğunu görürüz.

Böylece Schindler, nedensel ilişkiler dünyasının içinde bulunan, fakat idealaşmayı başarmış bir insan teki olarak -kendisiyle çelişen bir görünüş, tasarım olarak- dikilir karşımıza ve özgürce eyleyebilir. Hayat boyu yetecek parası olduğu halde bu parayı kendisi için harcamak yerine işçilerinin Auschwitz'e gönderilmesini önlemek için Amon Goeth'e verir. Ona her bir Yahudi için para teklif eder ve şöyle söyler: "Tek yapman gereken değer biçmek.

⁵ Schopenhauer'in dile getirisiyle bu olanaklar birtakım eyleme ve bilme olanaklarıdır: severek eyleme, adilce eyleme olanakları veya sanatsal bilme, metafizik bilme olanakları gibi.

Bir kişinin değeri senin için ne?" Goeth için insanın ve bu nedenle tek tek insanların bir değeri yoktur. Değer verdiği tek şey paradır. Para karşılığında, Schindler'in istediği Yahudileri ona satar. Böylece onlar, "Schindler'in Yahudileri" olarak anılırlar. Schindler'in Yahudileri, Çekoslovakya'da başka bir fabrikaya götürülecektir. Erkekler fabrikanın bulunduğu kampa ulaşır fakat kadınlar Auschwitz'e götürülmüştür. Schindler, bu kez de Auschwitz'teki kamp komutanına rüşvet vererek listesindeki kadınların Çekoslovakya'ya sevk edilmesini ister. Komutan, önce, ona istediği sayıda kadın vereceğini fakat listedekileri veremeyeceğini söyler. Çünkü bu çok prosedür gerektirmektedir. O sadece prosedürün fazlalığına odaklanır. Schindler'in teklif ettiği rüşveti en az çaba karşılığında almak ister. Ona göre, "isimlere takılmamak gerekir" ve her insan malı kadar vardır (Schopenhauer, 2018b: 11). Onun için Yahudilerin bir değeri yoktur, onları değişilebilir türde nesnelere olarak görür.

Schindler için durum farklıdır. Ona göre, listedeki her bir kişi insan olmaları bakımından değerlidir. Sonunda istediği olur, listedeki kadınlar da fabrikanın bulunduğu bölgedeki kampa gönderilirler. Fabrika çalışmaya başlar ancak ürettiği mermiler onaylanmaz, bu nedenle ödeme yapılmaz. Stern, bu durumu Schindler'e açıkladığında, Schindler, "Bu fabrika, ateşlenebilecek tek bir mermi üretirse çok üzülürüm." der. Para kaybetmesine rağmen başka insanların öldürülmesine herhangi bir şekilde katkı sağlamak istemez. Yani insanın değerinin bilgisiyse hareket eder. Fabrika, açık kaldığı yedi ay boyunca üretim yapmaz. Schindler, bütün parasını kaybeder ancak yedi ay sonra savaş sona erer. Schindler, yedi ay boyunca fabrikasında çalışan işçilerin hayatta kalması için biriken parasını tüketir ve hatta kendi hayatını tehlikeye atar. Savaş sona erdiğinde, beş parasızdır ve Nazi partisi üyesi olduğu için aranan bir suçludur. Yine de arabasına ve yüzüğüne bakarak, onları verseydi daha fazla insanı kurtarabileceğini düşünerek üzülür.

Sonuç

Schindler'in Listesi'ni, Schopenhauer'in özgür insan tipi ışığında değerlendirdiğimizde şunları söyleyebiliriz: Oskar Schindler, insanlığın acısına tanık olarak istemenin yapısını görüp ona hayır demeyi başarmış ve eylemlerini belirleyen nedensel bağların dışına çıkabilmiş birisidir. Bunun sonucunda, istemenin ve insanın yapısını açıkça görmeden önce eylemlerini belirleyen bencillik, yerini adalet ve sevgi değerlerine bırakmıştır. Dünyanın ve insanlığın acısını görmesi, istemenin insan dünyasında oynadığı kanlı oyunu can evinden kavraması, Schindler'in temel bir değişim geçirmesini sağlamıştır. İnsanları kurtarmak için bütün servetini harcayan ve hayatını tehlikeye atan da Schindler'dir, savaşın çıkmasını fırsat bilip, düşük ücretle çalıştıracağı işçiler üzerinden kazanacağı paranın hesabını yapan da. Yine de gerçekten öyle midir diye sormak gerekir. Çünkü Schopenhauer'e göre artık Schindler özgürlüğü duyan, o güne kadar hiç istenmemiş ya da pek az istenmiş şeyleri - insanca şeyleri- isteyen ve istediklerini yapan bir insandır. O artık Oskar Schindler değildir, istemenin sadece bir oyuncağı olmayı reddetmiş, kendi karakterini silmiştir. Yeni bir insandır o, dünyanın duru gözü olan, bağımsız bilen insandır, idealaşmıştır ve insanı temsil etmektedir (Kuçuradi, 2013: 68). Bu film, Oskar Schindler karakterinde, insana özgü bir imkân olan özgürlüğün hayata geçirilebileceğini göstermesi bakımından Schopenhauer felsefesi bağlamında özel bir önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Descartes, R. (2007a). *Felsefenin İlkeleri*. (M. Akın, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Descartes, R. (2007b). *Meditasyonlar*. (İ. Birkan, Çev.). İstanbul: BilgeSu Yayınları.
- Hobbes, T. (1992). *Leviathan*. (S. Lim, Çev.). İstanbul: YKY Yayınları.
- Jacquette, D. (2000). *Schopenhauer on the Ethics of Suicide*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Janaway, C. (1989). *Self and World in Schopenhauer's Philosophy*. Oxford: Clarendon Press.
- Kant, I. (2009). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2013). *Schopenhauer ve İnsan*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Magee, B. (2002). *The Philosophy of Schopenhauer*. New York: Oxford University Press.
- Neill, A. & Shapshay S. (2012). Moral and Aesthetic Freedom in Schopenhauer's Metaphysics. *International Yearbook of German Idealism*. (D. Emundts & S. Sedgwick, Edt.). Berlin: De Gruyter.
- Özcan, M. (2016). *İnsan Felsefesi*. Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Schopenhauer, A. (2009). *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*. (L. Özşar, Çev.). Bursa: Biblos Kitabevi Yayınları.
- Schopenhauer, A. (2016). *Seçkinlik ve Sıradanlık Üzerine*. (A. Aydoğan, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Schopenhauer, A. (2018a). *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*. (L. Özşar, Çev.). Bursa: Biblos Kitabevi Yayınları.
- Schopenhauer, A. (2018b). *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*. (M. Tüzel, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası ve Kültür Yayınları.
- Schopenhauer, A. (2019). *Aşkın Metafiziği*. (S. Hilav, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Spielberg, S. (Yapımcı & Yönetmen). (1993). *Schindler's List*. ABD: Universal Stüdyoları.
- White, F. (2012). Schopenhauer and Platonic Ideas. *A Companion to Schopenhauer*. (B. Vandenberg, Edt.). West Sussex: Wiley-Blackwell.